

„Szélsőséges divathullámokon lovagolunk”

- Beszélgetés Szathmáry Eörs biológussal -

Ez az interjú része egy sorozatnak, melyben az iskola körüli aktuális illetve „örökzöld” kérdések felől tudós embereket faggatunk. Sok éve már, hogy az oktatás- és iskolaügyet hangos viták veszik körül. A legújabb útkeresés neve: modernizáció. Az elméleti biológust kérdeztük meg arról, miként látja a jövő lehetőségeit a múlt örökségének ismeretében.

- Kicsit zavarban vagyok, mert az általános iskolás és középiskolás oktatásról közvetlen tapasztalatom már jó ideje nincs. Utoljára egyetemista koromban volt közelebbi kapcsolatom a gimnáziumi oktatással, amikor diákokat készítettem fel az egyetemre, és az akkori biológia- és kémiaoktatás néhány hiányosságát volt alkalmam megfigyelni. Jelenleg az ELTE Természettudományi Karán tanítok egy pár évvel ezelőtt indult új tantárgyat Bevezetés a biológiába címmel. Előljáróban a tankönyvek egyik alapvető problémájáról tennék néhány általános megjegyzést, ami elsősorban az oktatott tananyag mennyisége és felépítése közötti kapcsolatra vonatkozik. Konkrétan most a Lénárd-féle biológiai tankönyvekre gondolok, nem tudom, hogy forgalomban vannak-e még mindig.

A legnagyobb probléma ezekkel a tankönyvekkel ahhoz hasonlítható, mint mikor valaki egy borzasztó bonyolult karácsonyfának a vázát állítja be karácsonykor a szobába ünnepi dísz gyanánt. Ehelyett szerintem egy helyes kis karácsonyfát kellene adni, azt azonban szépen feldíszítve, ahogy kell: kis gyertyák, csillagszórók, esetleg otthon készített vagy piacon vett díszek. Szóval inkább legyen egy kicsi, de rendesen feldíszített fa, amely fának kihasználták a díszíthetőségi adottságát. Sajnos a tankönyvek egy része és az inkriminált Lénárd-féle tankönyvek sem ilyenek, hanem nagyon sok elágazásba belemennek, túl sokba, amiket aztán képtelenek kiaknázni. Ettől lesz nagyon sok és egyszerre holt is az egész. Ezért azt szeretném a lelkére kötni minden jelenlegi és leendő tankönyvírónak és tanárnak, hogy próbálja magát egy kicsit ahhoz tartani, amit régen úgy fejeztek ki, hogy kevesebb több lenne, azt a keveset viszont mélyebben magyarázza el, ha egy mód van rá, és aknázza ki a megtanított ismeretekben rejlő pedagógiai és intellektuális lehetőségeket is. Úgy érzem, ezt az alapvető a jelenlegi oktatás korosztályoktól és tantárgyaktól függetlenül szem elől tévesztette.

A másik dolog, amit szeretnék hangsúlyozni, az az – és ez a nemzetközi tapasztalataimmal is összefügg –, hogy azért a magyar középiskolai oktatásnak a színvonala egyféle szempontból biztosan kiemelkedik. Ez pedig az effektíve megtanult ismeretek mennyisége. Ez önmagában nem minden, de azt is hangsúlyozom, hogy nem is kevés. Nagyon irritáló tud lenni, ha például egy angol úriember, aki annak idején történelem tagozatos osztályba járt Angliában, nem tudja, hogy Sztálin és Churchill közötti egyezkedés eredményeképpen jöttek létre a kelet-európai országok. Nem tartom rossznak a magyar oktatás színvonalát abban a tekintetben, hogy sok mindent megtanulnak a gyerekek, és valamiképpen mégiscsak a tudás átadása az elsődleges célja az iskolának. Mi az, amivel szemben ezt állítom? Beszélgettünk effélékről annak idején Berlinben kollégákkal mindenféle szakmából, a világ legkülönbözőbb országaiból jött kutatókkal. Itthon és bizonyos más

európai országokban az elsődleges szempont az, hogy a gyerek tanuljon lehetőleg minél többet, és a második az, hogy ha eközben jól érzi magát az iskolában, az nem baj. Amerikában fordítva van, ott az első és legfontosabb szempont, hogy a gyerek jól érezze magát (ne legyen frusztrált), és ha eközben tanul valamit, az nem baj. Megmondom őszintén, szerintem az iskolának mégis inkább az elsőhöz, mint a másodikhoz kell közel állnia, merthogy ismeretek átadására jött létre ez az intézmény. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt a szempontot is az ismeretátadásban, roppant fontos, hogyan oktatónk, vagyis milyen jellegű, méretű, mennyire gazdagon díszített az a karácsonyfa, amelyet a gyerekek elé tárunk. Nagyon nagy aggodalommal figyelném a megtanult ismeretek értékének a végletes relativizálását vagy devalválását, és látok erre kezdeményezéseket – hogy finoman fogalmazzak –, aminek nagyon veszélyes következményei lehetnek. Tudom, hogy vannak mindenféle kísérleti jellegű iskolák, és sajnos ezen iskoláknak egy részében – amennyire én közvetett ismereteimből tudom – inkább a második stratégia érvényesül, vagyis a gyerek megtanul visszabeszélni, argumentatívnak lenni, de ha az ember már valami konkrét ismeret után érdeklődik, akkor nagy sötétség a válasz. Nem vagyok az ellen, hogy a tanítás a kinyilatkoztató oktatással szemben az interaktív jellegű oktatás felé mozduljon el, de ennek az eredménye ne az legyen, hogy egy gyerek mindenbe bele tud és akar kötni, ellenben semmit sem akar megtanulni. Ehhez én nem vagyok partner, és szerintem épeszű embernek nem kellene efféle csapdába belesétálni.

Jut eszembe, amit *Móricz Zsigmond* mondott valamelyik akkori tantervi reformmal kapcsolatban, nem baj, olyat még úgysem találtak ki, ami mellett a gyerekek ne tanultak volna meg írni és olvasni. Az a baj, hogy az újabb reformok jelentős érdemi lépést tettek ebbe az irányba. Hogy miért veszélyes ez a dolog? Azért, mert a tanításon és a pedagógustársadalom aktivitásán hihetetlenül sok múlik. Ha mondjuk nem tanítják meg a középiskolában 10-15 éven keresztül, hogy ki volt *Mikes Kelemen*, akkor 50 év múlva az országban gyakorlatilag senki sem fogja ismerni a nevét és a leveleit. Ez ilyen egyszerű. Úgy hiszem, egy társadalom fenntartásához három fontos dolog szükséges. Az ökológiai és a gazdasági rendszer fenntartása, az emberek fizikai egészségéhez szükséges környezet biztosítása és utoljára, de valójában elsősorban a kultúra megőrzése. Azért tartom kimagaslóan fontosnak a pedagógusképzés színvonalát, fontosabbnak egyébként, mint például a kutatóképzést, mert a pedagógus és az iskola az ideákat és ismereteket bővített újratermelésben replikálja. Ebből következnek, hogy egyetlen pedagógus nagyon sok hasznot tud hajtani vagy hihetetlenül sok kárt tud okozni, mert ki lehet számítani, hogy pár évtizedes pályája alatt hány embert tud károsan vagy pozitívan befolyásolni. Ezért aztán az egyetemen is sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a leendő pedagógusok, mint a kutatók képzésére. A tapasztalat az, hogy a kutatók közül azok, akik igazán jók, a tanítás színvonalától függetlenül is meg fogják tanulni azt, ami nekik szükséges, mert szimatuk van rá, és olyan jellegű a tevékenységük, hogy állandóan benne vannak az irodalomban, a nemzetköziség miatt a dolgok fő áramában. Tehát ha egy tárgyat rosszul tanítottak az egyetemen, akkor az, akinek kutatói vénája van, előbb-utóbb észreveszi, utánaolvas, és félév alatt pótolni tud mindent, ami szükséges. A tanári gyakorlatban egészen más a helyzet, ott a tevékenységnek van egy mindennapos drillrésze is, vagyis ha a tanár nem kapott jó alapokat az egyetemen, akkor megette a fene, sokkal kisebb a lehetősége, hogy a tanítás mellett utánamenjen a megfelelő ismereteknek.

– Azt mondd, az egyetem alapokat ad. Kívánatos volna-e, hogy az általános műveltség kialakítása a középiskolákon kívül az egyetemnek is feladata legyen? Tehát az érettségi után nem következne azonnal szakosodás?

– Nehéz kérdés, különösen a megváltozott felvételi miatt. Az biztos, hogy az egyetem kapujának szélesebbre tárása óta a színvonal csökkent. Ez nem nagy meglepetés, várható volt, hogy így fog történni. Az igazi jó dolog az volna, ha megvalósulna az a bizonyos szelekciós elv, hogy jó nagy csapatot futtassunk az elején, és majd az egyetemen szelektáljunk belőlük, mert van valami unfairség abban, amit korábban csinálnunk kellett, hogy a felvételin dőlt el, ki fog diplomát kapni. A tapasztalatom az, hogy egyelőre nem működik jól ez a szelekciós szisztéma, tehát szélesebbre tárták az egyetemek kapuját, de mintha jóval többen el is végeznék. Ami nem baj, csak nem biztos, hogy megfelelő színvonalon.

Az alapozás kérdéséről azt szeretném mondani, hogy általában nem látok rémesebb dolgot sem a középiskolában, sem az egyetemen, mint a túl korai specializációt. Így aztán én nem helyeseltém azt a rendszert, ami még az én időmben megvolt – sőt akkor volt csúcán az az örület –, hogy nekem például a szaktárgyaimon kívül csak magyarból és matematikából kellett érettségiznem... Nem hiszem, hogy az érettségi ilyenfajta devalválódása kedvez az ország általános műveltségi és kulturáltsági szintjének. Ha valaki nyitott szemmel jár mondjuk külföldön, akkor látja, hogy az érettséginek értéke van, mert bizonyos, nem magas, de mégiscsak képzettséget igénylő állásokat az érettségi meglétéhez kötnek abban a tudatban, hogy az érettségi jelent valamit. Valószínűleg ez nagyon régen nálunk is így volt, a két világháború között – amennyire én az elbeszélésekből tudom –, de szerintem a jövőben is e felé kell tartani: legyen fontos szerepe az érettséginek, az általános és széles körű műveltség tesztelésének. Az egyetemen az amerikai, illetve néhány más szisztémával szemben azt hangsúlyoznám, hogy nem vagyok híve a túl korai specializációnak. Elrettentő példaként hadd mondjam el: az egyik fiatalabb kollégám Londonban dolgozott neurofiziológusként, a kísérletekben egyetlen sejt elektromos aktivitását mérték. Tudjuk, hogy a mitokondriumok a sejtek energiatermelő sejtorganelumai és a neuronokban is megtalálhatók. Nos, a fiatal angol kutató számára revelációként hatott, amikor ezen kollégám közölte vele, hogy a mitokondriumoknak saját genetikai állományuk van. Ezt nálunk a jobb középiskolai könyvek is tárgyalják már. Hangsúlyozom, hogy ez London egyik nagyon jó kutatóintézetében történt, ahol tucatnyi jól képzett fiatal kutató dolgozott. Tehát neki úgy sikerült eljutnia a maga szűkebb szakterületén nagyon hamar, nagyon jó pozícióba, hogy néhány – a biológiai szemlélet alappilléret képező – információ birtokába valahogy nem jutott. Ez az, ami felé nem szabadna elmenni sem a középiskolában, sem a felsőoktatásban.

– Ha valóban kevesebb tárgyi ismeretet kapnak az angol vagy amerikai diákok, akkor melyek azok a készségek, amelyeket az az iskolarendszer jobban tud fejleszteni? Én nem vagyok olyan derűlátó, mint te, szörnyű végigszenvedni az olyan érettségi feleleteket, amikor diákjaink csak mondják-mondják a bebiztosított anyag részeit, amik megemésztetlen holt ismeretként bizonyára gyorsan a feledés homályában vesznek el. Mi az, ami ténylegesen megmarad, nyomot hagy? Az egyik tavaly érettségizett osztályom falán négy évig függött jelmondatként egy Hérakleitosz- idézet: „A sokféle tudás nem tanít meg arra, hogy esze legyen valakinek.” Nekem úgy

tűnik, a gyerekek szókincse, kifejezőkészsége, lényegmeglátása, dönteni, cáfolni, igazolni tudása, illetve ezek fejlesztése, csiszolása nem fontos, elsikkad a túlméretezett tanulmányhoz képest.

– Egyetértek. Sajnos tényleg mintha egy számegegyesen lennénk, ahol a szakasz egyik végén a mindenről tudó, de kombinatív és kifejezőkészség teljes hiányában szenvedő gyerekek lennének, a másikon a szinte semmit nem tudó gyerekek, akik viszont az argumentációnak és az üres fecsegésnek a Paganinijeit. Kicsit ez a karikatúra megfelel geográfiailag is azonosítható területekkel. Határozottan állítom, hogy nem szabadna támogatni azt az irányzatot, amelyik azzal foglalkozik, hogy mindegy, mennyit tudunk mi magunk, próbáljuk azt lehetőleg minél jobban eladni. Részben arról van szó a nyugati iskolák egy részénél: marketinget tanulni a fiatal emberek, és a marketing jellegű tevékenységre való felkészítés már a középiskolában elkezdődik. A jó bornak is kell cégér. Tehát ez – mint kiegészítő készség – előnyös, de ha ez lesz a fő szempont, az a ló másik oldalára való átesés, amit nem kellene itthon követni. Az az általános baj Magyarországon, hogy szélsőséges divathullámokon lovagolunk, ráadásul 20-30 éves elmaradással. Ezt jó lenne elkerülni, meg kellene próbálni szintetizálni az oktatásban a különböző tapasztalatokat, és nem mindig hullámlovasokként viselkedni, a kötelezőnek vélt elmaradással együtt. Biztos, hogy szükség van a középiskolában is és az egyetemen is a kombinatív készség, a kifejezőkészség fejlesztésére, de ne váljék a dolog azzá, hogy az emberek kiváló képességeire tegyenek szert a semmi becsomagolására – mert erre azért van példa.

– Mit takar számodra a modernizáció fogalma? Melyek azok a fejlesztési irányok, minták, amelyeket kívánatosnak tartanál, és mi az, amit feltétlenül elavult, káros volta miatt száműzni kellene az oktatás területéről?

– Mint ahogy az előbb mondtam, valamiképpen azoknak a hagyományoknak a szintetizálására kellene törekedni, amelyek a valóban hasznosnak bizonyult készségeket fejleszteni tudják. Hogyha van modernizáció, akkor számomra a modernizáció a hagyományosan poroszsnak tekintett oktatási-nevelési struktúra és a hagyományosan angolszász nevelési struktúra jó elemei szintézisének a megkísérlését jelentené. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy erre a feladatra valaki – hogy úgy mondjam – *hivatalból* alkalmassá tehető, mondjuk egy miniszteriumi kinevezéssel. Kicsit aggodalommal szemlélem azt, hogy a művelődési minisztérium irányítását nagyon szerény tapasztalatokkal rendelkező férfiú látja el, egyszerűen azért, mert a közoktatásnak állami és nemzetfenntartó szerepe van. Ha erre nem figyelünk oda kellő tapasztalat és bölcsesség birtokában, akkor nagyon könnyű részben divathullámok áldozatává válni, részben szarvashibákat vétetni, amit már kicsivel tapasztaltabb, esetleg ab ovo kevésbé kiváló, de nagyobb tapasztalatokkal bíró ember nem követne el.

A modernizáció programjának kidolgozásában a kollégák és a diákok által támogatott és elismert gyakorló tanárok bevonása lenne szükséges. Nem lehet az oktatást íróasztal mellől prekonceptciók alapján reformálni vagy modernizálni. Az így megfogalmazott és másokra oktrojált pedagógiai koncepció bizonyos érdekcsoportokat kvázi pedagógiai diktátorrá tesz, az ilyen szándékok megnyesegetése a valódi tapasztalatokkal rendelkező tanárok bekapcsolásával talán elkerülhető lenne. Kicsit régebbi példát említve, az Országos Pedagógiai Intézetnél nagyobb

sóhivatalt az értelmiség körében kevesen ismertünk, és azért megvannak ennek a szemléletnek az örökösei. Az az érzésem, hogy abból, ami a reformokhoz kötődik, nem szabad mindent az úgynevezett oktatáskutatókra bízni. A reformokat részben a valóban kimagasló intellektualitással rendelkező kutatók tanácsai alapján – de nem részvételükkel – a gyakorlati tanításban kimagasló érdemeket szerzett pedagógusoknak kellene csinálniuk.

– Azt mondd, az angol és a porosz iskola jó hagyományait kellene szintetizálni. Szeretném, ha konkrét példát mondanál, hogy a két iskolatípusból mik a jó hagyományok, és mi az, amit nem kellene átvenni? Felmerül az a kérdés, egyáltalán összeegyeztethető-e a kettő?

– Nagyon karikírozva fogalmazok megint, de talán ez a lényegről többet mond, mint egy nagyon árnyalt megfogalmazás: a porosz hagyományból nem árt azt átvenni, hogy azért valamit mégis tanulunk, az angolszász hagyományból meg azt, hogy nagyobb lehetőség nyíljon a tanulók kreatív készségének a fejlesztésére. Nem hiszem azt, hogy egy bizonyos tételesen számon kérhető alap tudásanyag nélkül jó oktatást lehet csinálni. Ebből következik, hogy a Nemzeti alaptantervben fel kell állítani azokat az oktatásügyi mérföldköveket, amelyeket minden egyes iskolatípusra nézve kötelező elérni. Ezután rögzíteni kellene azt a bizonyos minimumot, illetve közös nevezőt, amire mindenképpen el kell jutni, hiszen nem utolsósorban ennek a léte biztosítja azt, hogy adott esetben bizonyos iskolák között átjárhatóság legyen.

Gyakorlati oldalról közelítve a kérdéshez, nem ártana a pedagógiai módszerek tárházát sem bővíteni. Például sokkal nagyobb szerepet kellene szánni a tanításban az úgynevezett esszé íratásának, vagyis az igazi fogalmazásnak. A lényeg az, hogy ennek a „műfajnak” nem volna szabad csak a magyarázóakra korlátozódnia. Ha a tételesen megtanult tudás alapján az esszé jellegű számonkérésre nagyobb hangsúlyt fordítanánk, ezzel eminensen fejlesztenénk a diákok kombinációs képességét, teret engedve a tanulói kreativitásnak. Ha valaki egy órán megold hatvan tesztkérdést, az nem hiszem, hogy túlságosan tudná növelni az illető szabadságérzését. Azonban egy esszékérdésen belül a saját gondolatait is elmondhatja az éppen megadott történelmi, fizikai, biológiai ismeretanyag alapján, és ennek fontos személyiségfejlesztő szerepe is lenne. Az esszé műfajának széles körű bevezetése azért is hasznos volna, mert a gyerekek így gyakorlatra tennének szert saját argumentációs rendszerük kialakításához. Megtanulnák azt is, hogyan lehet adott esetben megvédeni egy bizonyos álláspontot. Ahhoz, hogy álláspontunk legyen, valóságos ismeretek szükségesek, de igaz az is, hogy akinek helyes az álláspontja, az nem feltétlenül képes arra, hogy megvédje azt. Ezt a készséget is fejleszteni kell. Az esszé típusú fogalmazás sarokpont lehetne nálunk is, ahogy Angliában régóta az.

– Arról mi a véleményed, hogy a jelen iskolarendszerben a gyerekek szükség-szerűen atomizálva vesznek részt a tanítás és tanulás folyamatában, egyedül gondolkodnak, egyedül felelnek és általában a problémákkal is egyedül találják szemben magukat. Tehát az, hogy csoportosan oldjanak meg egy feladatot, tudjanak együttműködni, kooperálni, érezzék fontosnak a gyengébbet, a lemaradót segíteni, manapság ezek mintha nem volnának alapvető pedagógiai feladatok.

– Valóban aktuális lenne a kérdésben felvetett irányban lépni. Egyszerűen azért, mert éppen a jelenlegi Magyarország – és ez még sokáig el fog tartani, senkinek se legyenek illúziói – társadalmilag hihetetlenül atomizált állapotban van. Ennek számos következménye van, például az empátia, a közösségi érzés vagy a közadakozásra való hajlandóság hiánya. Ha valaki felmegy a János-hegyre, akkor látja, hogy a kilátót a budapesti iparosok közadakozásából építették. Nagyon kíváncsi vagyok, hogy mondjuk butikosok vagy vállalkozók közadakozásából mekkora épületet lehetne a mai Magyarországon felhúzni. Magyarország jelenleg úgy, ahogy van, gerinctelen. Ez a „gerinctelen Magyarország” tézis tudatosan reflektál a *Németh László* által annyira tisztelt *Ortega y Gasset* könyvére, tehát a „gerinctelen Spanyolország” traktátusra. Abban *Ortega* azt fejtegeti, hogy egy szerencsés ország arisztokráciájának igazi szerepe a példaadás, mert olyan viselkedési mintákat tesz követendővé, ami valamiképpen az egész országnak a hasznára válik. Az a baj, hogy a jelenlegi Magyarországon az arisztokrácia helyét elfoglaló réteg abszolút alkalmatlan egy ilyen szerepre. Tehát hiányoznak azok a viselkedésminták, amelynek a követésében a közjó növelése felé is elérhetnénk. Ezért van a nevelésnek roppant fontos szerepe, mert ez magától nem fog megteremtődni. Itt kapcsolódik vissza arra, amit te mondasz. Van egy kiváló könyv, *Eliot Aronson* szociálpszichológus *A társas lény* című könyve, amiben többek között egy kooperatív tanulási formának a leírása is megtalálható. *Aronsonék* azt csinálták – mert éppen hogy nem voltak megelégedve azzal a hiperkompetitív egyéni tanulói magatartással, amit az amerikai elvárások szokványos módon premizálnak –, hogy szisztematikusan csoportokra osztották az osztályokat, s minden csoportba jutottak a legkiválóbbaktól a legkevésbé jó képességűekig, majd véletlenszerűen feleltették őket – most egy kicsit egyszerűsíttem a kérdést –, és az egész csoport ugyanazt a jegyet kapta. Hamar ki lehetett mutatni, hogy az egész társaság átlagos eredménye, tehát a jegyek hosszú időn vett átlaga messze magasabb volt, mint a kontrollcsoportban vagy ugyanazon osztály korábbi állapotában. Hihetetlenül megnőtt az emberek empátiás és kooperációra való képessége, a jó tanulók hajlandók voltak megmagyarázni valamit a rosszabbaknak és így tovább. Való igaz, ha talán nem is állandóan, de azért kellene erre az aspektusra is valamiképpen figyelni, és talán az ilyen szerencsétlen átmeneti időszakban szenvedő országok számára ez különösen fontos volna. Milyen lesz felnőttként a mostani 15 éves gyerek, és ő majd hogyan fogja a saját gyerekeit nevelni, milyen kulturális mintákat fog majd követendőnek találni? A mentális templátok, átörökítendő minták elhelyezése a jelenlegi iskolában történik, ezeket fogja majd később felnőttként kopirozni. Ha ezt nem látjuk, és az „ahogy esik, úgy puffan”, illetve az „az rendeli a nótát, aki a pénzt adja” elvre támaszkodunk, vagy valamiféle liberalizmus alapjára helyezkednénk, annak nagyon keserves következményei lennének, és aztán majd verheti a fejét a falba az is, aki jelenleg nem vigyázott, mert hogy az „áldásos” következményekből ő is részesülni fog.

– Ezeknek a kérdéseknek a boncolgatása talán sosem volt olyan aktuális, mint most. A Nemzeti alaptanterv legújabb változatába – lehet, hogy praktikus okok miatt – az *Értékek* című fejezet egyszerűen nem került be. (Elszórtan ugyan a *Tananyag* és a *Minimális teljesítmény* címszó alatt találni erre utaló kitételeket, például „az erdő érték” vagy „tartsa értéknek az egészséget”). Mi a véleményed erről? Szerinted a természettudományok, például a biológia a konkrét tárgyi ismereteken túl, illetve éppen azokon keresztül milyen értékeket közvetítsen?

– A korábban elmondottak alapján érezhető, egyetértek azzal, kell, hogy az iskola értékeket közvetítsen, minthogy azt is mondtam, ez ma nem történik meg. Könnyen – a szó szoros értelmében is – elértéktelenedik majd az ország társadalma, aminek olyan következményei lesznek, amiket az ember a legvadabb álmaiban sem tud elképzelni.

Konkrétabban, a biológia jelentős értékhordozó tantárgy kell hogy legyen. Ezt több módon is meg lehet világítani. Először olyan axiomatikus megfogalmazásból lehetne elindulni, amit *Albert Schweitzer az élet tiszteletéért fogalmazott meg, és ez mindenképpen közvetítendő. Miért? Erre többféle választ lehet adni. Lehet abszolút haszonelvűt, amely valahogy úgy szólna, hogy annak mindenki megissza a levét, ha mondjuk egy adott élőhelyen a környezet drasztikus leromlása bekövetkezik. Ez a haszonelvű és sokak számára elfogadható választ logikusnak tekinthető álláspont, azonban van itt valami, ami mellett nem mehetünk el. Legjobb tudomásom szerint soha semmilyen erkölcsi rendszert nem lehetett valamiféle metafizikai komponens nélkül megalapozni. Tudom, hogy bizonyos filozófiákon nevelkedett embereknek ez borzasztó nagy csapás, és ezen csapást ellencsapással próbálják kompenzálni, de attól még az igazság igazság marad. Hadd mondjak egy másik példát. Az, hogy hiszünk abban, hogy egy tudományos cikkben nincsenek hamis adatok, ez nem racionális hit, nem racionális erkölcsi elven alapszik, amit a kutatók többsége csodák csodájára mégis oszt. Természetesen meg lehet magyarázni, hogy le lehet bukni, és akkor az milyen nagy szégyen. Az az érdekes, hogy a lebukás valószínűsége sokkal több csalást engedne meg, mint amennyi ténylegesen előfordul. Tehát az embereknek van valamilyen erkölcsi érzékük. Olyan erkölcsi érzék, amelyet szűkagyú practicista érveléssel igazság szerint nem lehet alámasztani. Ennek a felismerése automatikusan adná, hogy bizonyos értékeket nem lehet kitorölni egy alapdokumentumból, amint a Nemzeti alaptantervből sem. Aki ezt mégis így gondolja, az egyszerűen homokba dugja a fejét, és bizonyos faktuális dolgokkal nem néz szembe. Visszatérve a biológiára: az élet tisztelete olyan kategória, amit nem hiszem, hogy teljes egészében meg lehetne magyarázni szűken practicista vagy utilitarista alapon, de azt hiszem, ha kellő számú ember osztja ezt az idősebb generációból, akkor a minta átadható a fiatalabb generáció számára, és ennek nagyon hasznos következményei is lesznek. A másik kérdéskör, amelyet szeretnék felvetni, az az ökológiai szemlélet, ami közelít egy abszolút logikával is védhető állásponthez, és speciálisabb dolgot jelent, mint az élet tiszteletének az elve. Ennek a közvetítése hihetetlenül fontos lenne, valamiképpen fel kellene dolgozni a középiskolai oktatás számára az ökológia és az ökönomia, tehát a természet és az emberiség háztartása közötti kapcsolatok viszonyát. Külön tudománya van ennek, bioökonómiának vagy ökológiai ökönomiának hívják, ahol a fenntartható fejlődést vagy a fenntartható produktiót nézik, amikor az ökológiai rendszer és a gazdasági rendszer közös egyensúlyban van, magyarán egyiknek az összeomlása sem várható. Természetesen bármelyiket kihasználhatjuk a másik rovására, az egyetlen baj, hogy ez csak rövid távon lehetséges. Hosszú távon mindenképpen meglátszik az „eredmény”, viszont akinek nincsen erkölcsi érzéke, az tényleg nem fog a következő generációval törődni. Így függenek össze a dolgok. Az, hogy jelen pillanatban adunk-e értékorientációt az oktatásban, az majd ki fog hatni arra, hogy az unokáink mit fognak látni, milyen világba fognak születni.*

– Szerinted az értékorientáció csak a tanár személyiségétől, tudásának hiteltől függ, vagy befolyásolja valamiképpen az iskola mint egész, mint intézmény is?

– Jelentős mértékben függ a tanártól, ugyanis ki kell számolni, hogy a gyerek ébrenlétének nem elhanyagolható részét a tanárokkal együtt tölti az iskolában, kb. az egyharmad részét az aktív ébrenlétnek vagy a felét, attól függően, hogy milyen iskolába jár. Ez egyáltalán nem elhanyagolható, következésképpen a pedagógus hatása már csak számszerű alapokon is borzasztóan jelentős. Természetesen a másik oldal is igaz. A gyerek a szülőjével előbb kerül kapcsolatba mint bármiféle pedagógussal, még hozzá kritikus életkorban, amikor a döntő biológiai és pszichológiai imprinting jellegű, bevésődő hatások érik. A régi igazság ma is áll: a neveletlen szülőnek csak neveletlen gyereke lehet, mitől lenne más. Az értékmentesség törvénytzerűen vezet bizonyos neveletlenségekhez, a neveletlenség viszont újratermeli önmagát. Ez a legnagyobb veszély. Persze itt fel lehet tenni a kérdést, hogy miért törődünk azzal, hogy mi lesz száz év múlva Magyarországon vagy a világon? Sajnos ez is erkölcsi alapállás kérdése, amit nem lehet igazán aprópénzre váltva megindokolni. Vagy ezt a nézetet vallja az emberek kellő százaléka, amely egy kritikus tömeget tud kialakítani és ebbe az irányba billen a mérleg, vagy sem. Az én erkölcsi érzékem hihetetlen módon tiltakozik az ellen, hogyha valaki azt mondja, mit nekem, mi történik száz év múlva, úgysem fogok már akkor élni. Sajnos a pillanatoknak élés korszakát éljük ma Magyarországon, a jövővel való nem törődés a jelenlegi értékmentesség következménye.

– *Egy kicsit vitatkoznék. Nem hiszem, hogy tényleg van olyan tanár, aki értékmentesen tudna tanítani. Gondolom, azért hagyták inkább ki a NAT ötödik változatából ezeket az értékeket, hogy nehogy újra ideológiai befolyásolás alá kerüljön az egész kérdéskör. Nem akarják felülről jövő kezdeményezésként rákényszeríteni az egységesen megfogalmazott értékeket a tanárookra.*

– Én azt hiszem, hogy bizonyos értékek az emberiség számára univerzálisan alkalmazhatók. Nem egészen pontosan a tízparancsolatra gondolok, bár az sincs messze tőle. Ne ölj! – abban mindenki egyetért, hogy ez egy betartandó tanács. Ha az ember belegondol és komolyan veszi, akkor bizony egy sereg következménye van ennek. Nem hiszem azt, hogy az ilyen jellegű morális axiómák nagyon ideologikusnak nyilváníthatók. Szerintem van a morális axiómáknak egy része, amelyet az épeszű emberek többsége követendőnek tart. Nem hiszem, hogy egészséges, ha még azt is kitiltjuk, töröljük egy nemzeti alaptanterv nevelési koncepciójából, amiben pedig minden tisztességes ember egyetért. Annak legalább benne kell lenni, amiről lehet tudni, hogy nem képezi vita tárgyát, hihetetlen intellektuális igénytelenséget jelentene az, ha ezt a kérdést „kihagyással” oldanánk meg. Ezzel a munkát tényleg meg lehet takarítani, viszont a következményei nem feltétlenül lesznek jók. Egyébként ez a fajta értékmentesség is ideológia, amely ideológiának aztán szintén lehetnek következetes számonkérési formái. Például egy tanár az osztályfőnöki órán arról beszél, hogy az öregeket, az elesetteket segíteni szép dolog, akkor esetleg a szülői értekezleten felelősségre fogják vonni annak alapján, hogy kedves tanár úr, ne ilyesmivel foglalkozzon, tanítson fizikát vagy matematikát, itt van az alaptantervben, hogy ilyesmivel nem kell foglalkozni. Tehát ez egy csapda, amibe nagyon könnyű beleszni, és amennyire ismerem az automatizmusokat, ebbe sokan bele is fognak esni.

– *Az oktatás megváltozott finanszírozási rendszere miatt óriási különbségek kezdenek kialakulni az egyes iskolák között, már most sejthető, hogy bizonyos*

iskolákra a lemorzsolódás és a teljes leszakadás vár. Ez különösen az ott tanuló tehetséges, de rossz anyagi körülmények között élő gyerekeket sújtja majd. Alig hallani olyan kezdeményezésekről, amelyek ezt a problémát enyhíteni igyekeznének.

– Nem tudok fontosabbat elképzelni annál, minthogy az állam gondoskodjon a tehetségek felkutatásáról és gondozásáról, az ő tehetségük nem eshet a szülők anyagi helyzetének áldozatául! Anélkül, hogy szivárványszínekbe burkolnám a II. világháború előtti magyar korszakot, minden olvasmányom arra utal, hogy a kicsit is tehetségesebb parasztgyereket a pap felküldte először a nagyobb vidéki városba, és ha ott jó volt, felkerült Budapestre, és az Eötvös Köfégiumban végezte. Ilyesfajta szisztematikus kiválasztási technikát és a tehetségek gondozásának anyagi alapjait meg kellene teremteni. Tarthatatlan dolognak tartom azt – aminek sajnos vannak jelei –, hogy a szülők pénztárcájától függ, ki milyen képzettséget kap. Félreértés ne essék: az, hogy a tehetségtelen vagy lusta diákok hol tanulnak, tulajdonképpen nem érdekel. Ha apukának van pénze, fizesse meg az X. vagy Z. gimnáziumot, nyomja be, végezze el a gyerek, ez nem lényegi kérdés. Az igazán fontos az a nem több mint 10% százaléknyi igazi tehetség, akinek semmi szín alatt nem volna szabad elkallódnia. Tehát legalább a kiválókra szisztematikusán kellene energiát, pénzt, áldozatot – méghozzá államilag elkülönített áldozatot – hozni. Végül is az ország jövője múlik ezen. Egy kapitalista világban annak, akinek több pénze van, mindig jobbak lesznek az esélyei akár közepes, akár kis tehetségű, de ha nagy tehetségű és hátrányos helyzetű valaki, akkor az esélyegyenlőtlenség kompenzálásáról az államnak kell gondoskodnia.

– *Úgy látom, hogy a megváltozott politikai és társadalmi környezetben négy-öt év alatt az oktatásban megepszodult a szellemi élet, sokféle új elképzelés, iskolamodell született, számtalan hiányzó tankönyv, segédlet íródott, ezek mégiscsak kedvező jelei egy „modernizációs” folyamathoz.*

– Ez így igaz. De a modernizációt illetően rövid távon ne legyenek illúzióink, ugyanis mindenki itt élt az utóbbi 50 évben. Az az érdekes tapasztalatom, hogy a különböző reflexek az utóbbi évtizedekben majdhogynem világméretű és pártállásra való tekintet nélkül hasonlóan épültek be az emberekbe. Sajnos az igazi baj az, hogy a magyar társadalom fejlődése 40-50 évvel ezelőtt vakvágányra jutott, viszont nem lehet és nem is szabad ott folytatni, ahol akkor abbamaradt. Valami újra, és még egyszer mondom: szintetikusra lenne szükség, amit felekezeti, nem felekezeti, ilyen, olyan, amolyan iskoláknak egyaránt tekintetbe kellene venniük. Nem divathullámok hátán való lovaglásra, hanem nagyon kemény munkára és türelemre lenne szükség.

Elengedhetetlennek tartanám például, hogy az iskolákban valamilyen formában illem- és erkölcsstani oktatásra kerüljön sor. Vannak olyan viselkedési szabályok, amelyeket formálisan meg lehet tanulni, és nincsen garancia arra, hogy a gyerekek többsége az otthoni minták alapján ezeket elsajátítja. Ha a tanárokat kiképezik ezeknek az alapszabályoknak és mintáknak a továbbadására, akkor ez esélyt jelenthet. A generációk fejlődése úgy alakult, hogy kitörlődött egy csomó minta. Annak reménye, hogy a társadalom egészséges működéséhez hozzátartozó alapszabályok újra visszakerülnek a hétköznapi gyakorlatba, elsősorban az iskolán és a tanárok szerepvállalásán múlik.

Körülbelül másfél éve jelent meg *Ottlik Károlynak* a *Protokoll* című könyve – a szerző ugyanabból a családból származik, amelyből az író. Amikor olvastam, az jutott az eszembe, milyen izgalmas és hasznos volna, ha a könyv írója vagy gyakorló tanárok akár gyerekekkel együtt a *Protokoll* könyvnek diákoknak szánt változatát elkészítenék.

Abban bízom, él még az a hiányérzet, amely miatt az ilyen könyvek megírása fontos és szükséges.

Beszélgőtársak voltak *Bothi Mária* és *Csorba J. László*

Benczúr Zsuzsa 7. o.